

TA'LIM TIZIMI VA MAZMUNINI TAKOMILLASHTIRISHDA "VIRTUAL EKSKURSIYA" METODINI QO'LLANILISHINING AHAMIYATI

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.7.7.051>

Tilakova Mavjuda Ashurovna,

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Jizzax viloyati xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazi, "Pedagogika va psixologiya ta'lim texnologiyalari" kafedrasini mudiri

Eshmanova Nodira Nazarkulovna,

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasini katta o'qituvchisi

Аннотация. Mazkur maqolada kreativ qobiliyatlarga xos xususiyatlar, jumladan, o'ziga xos tafakkur, mustaqil, dadil, shaxsiy fikr; muayyan masala yechimini topishda egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni boshqalarini hal etishga ko'chirish; ob'yektni uning qismlarining birligida, yaxlitlikda idrok qilish; tahlil qilish va sintezlash qobiliyati; kerakli axborotni zarur paytda uzatish; turlicha idrok qilish, kuzatish, tekshirib borish; o'xshatish, ichki tuyg'uni (intuitsiyani) ishga solish; ajrata bilish, talqin qilish; ijodiy taxmin qilish va tasavvur etish; yakuniga yetkazish, takomillashtirish; aks ettirish, tubdan o'zgartirish kabilar bo'yicha fikr-mulohazalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: kreativ qobiliyat, tarixiy-madaniy meros, intellectual, "Virtual ekskursiya", ijodiy, emotsional-hissiy, mustaqil, dadil, shaxsiy fikr, nosandartlik, muayyan masala yechimini topishda egallangan bilim, ko'nikma va malakalar, axborot, birlik, innovatsion metod, didaktika

ЗНАЧЕНИЕ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДА «ВИРТУАЛЬНАЯ ЭКСКУРСИЯ» В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ СИСТЕМЫ И СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Тилакова Мавжуда Ашуровна,

Доктор философии в педагогических науках (PhD), Джизакский областной центр переподготовки и повышения квалификации народного образования, заведующая кафедрой «Образовательных технологий в педагогике и психологии»

Эшманова Нодира Назаркуловна,

Старший преподаватель кафедры «Методика начального образования» Чирчикского государственного педагогического института, Ташкентская область

Аннотация. В данной статье исследуются характеристики творческих способностей, в том числе уникальное мышление, самостоятельное, смелое, личностное мышление; передавать знания, навыки и компетенции, приобретенные при решении той или иной задачи, другим; восприятие предмета в единстве его частей; умение анализировать и синтезировать; предоставлять необходимую информацию в нужное время; различное восприятие, наблюдение, осмотр; симуляция, активация интуиции; различать, интерпретировать; творческое угадывание и воображение; завершение, улучшение; размышления, радикальные изменения и так далее.

Ключевые слова: творческая способность, историко-культурное наследие, интеллектуал, «Виртуальная экскурсия», творческий, эмоциональный, независимый, смелый, личное мнение, нестандартность, знания, навыки и

умения в решении конкретной задачи, информация, единство, инновационный метод, дидактика

THE IMPORTANCE OF APPLICATION OF THE METHOD «VIRTUAL EXCURSION» IN IMPROVING THE SYSTEM AND CONTENT OF EDUCATION

Tilakova Mavjuda Ashurovna,

*Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Jizzakh Regional
Center for Retraining and Advanced Training of Public Education, Head of the
Department of “Educational Technologies in Pedagogy and Psychology”*

Eshmanova Nodira Nazarkulovna,

*Senior Lecturer, Department of “Methods of Primary Education” Chirchik
State Pedagogical Institute, Tashkent region*

Abstract. This article explores the characteristics of creativity, including unique thinking, independent, bold, personal thinking; transfer knowledge, skills and competencies acquired in solving a particular problem to others; perception of an object in the unity of its parts; ability to analyze and synthesize; provide the right information at the right time; different perception, observation, examination; simulation, activation of intuition; distinguish, interpret; creative guessing and imagination; completion, improvement; reflections, radical changes, and so on.

Keywords: creativity, historical and cultural heritage, intellectual, “Virtual excursion”, creative, emotional, independent, courageous, personal opinion, originality, knowledge, skills and abilities in solving a specific problem, information, unity, innovative method, didactics

Kirish. Bugungi zamon ta’lim tarbiya jarayonida faol ishtirok etilish bevosita dars sifat samaradorligini ko’tarish asosida yuqori natijalarga erishishga zamin bulmoqda. Mashg’ulot turlari o’quvchilarni mustaqil tadqiqotchilik faoliyatiga jalb etib, ularda ijodiy fikr, kreativ tafakkur va qobiliyatni rivojlantiradi. Bularning barchasi “O’zbekiston tarixiy-madaniy yodgorliklarini kreativ o’rganish” mavzusidagi sinfdan tashqari mashg’ulotlar mualliflik dasturining o’quv faoliyati samaradorligini ta’minlashiga, o’quvchilarda kreativlik qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoev o’quvchi yoshlarni zamon talablariga muvofiq yangicha ishlash va fikrlashga izlanish, tashabbuskorlik va tadbirkorlikka chaqirmoqda[1]. Shu sababli ta’lim tizimi va mazmunini takomillashtirish, uni real hayotga yaqinlashtirish, shuningdek, yoshlarda intellektual-ijodiy rivojlanish; ijtimoiy-kommunikativ qobiliyatni o’stirish lozimdir. O’tgan vaqt mobaynida ta’lim amaliyotida ushbu vaziflarni hal etishda birmuncha yutuqlarga ham erishildi. Xususan, maktablarda tarixiy-madaniy merosni o’rganish bo’yicha sinfdan tashqari mashg’ulotlarda o’quvchilarni ijodiy faoliyatga yo’naltirish muammosi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Buyuk mutafakkirlar: al-Xorazmiy, imom Buxoriy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Xo’ja Ahmad Yassaviy, Alisher Navoiy, Ogahiy va boshqa buyuk ajdodlarimiz, shuningdek, Mahmudjo’ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat kabi ma’rifatparvarlar pedagogik merosi madaniy-ma’rifiy tarbiyaning asosini tashkil qiladi bu zamonaviy etuk shaxsni shakllantirishning ishonchli yo’nalishidir. Shu bilan birga o’quvchilarning ma’naviy intellektual-ijodiy rivojlanishida xalq pedagogikasidan foydalanish faollashdi.

Mustaqil hamdo’stlik davlatlari olimlaridan L. Vygotskiy, A. Leontev, D. Elkonin,

O.Vasilchenko, E.Melkumova, V.Mireskaya, M.Suxomlinova, E.Emmanuel kabilarning ilmiy ishlarida shaxs ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy asoslari o'rganilgan. E.P.Torrance, N. Rogers, J.Purnell, P.Roberts, A.M.Galligan, Sh.Tatsuno kabi xorijiy olimlarning ishlarida shaxsning individual qobiliyatlari, ijodiy salohiyatini namoyon etish masalalari ochib berilgan. Ijodkor shaxsni tarbiyalashning umumpedagogik jihatlari respublikamiz olimlari O.Musurmonova, Sh.Sharipov, Sh.Mardonov, S.Nishonova, D.Ro'zieva, B.Xodjaev, D.Sharipova, M.Quronov, A.Nurmanov, S.Annamuratova va boshqalar tomonidan tadqiq etilgan. O'quvchi shaxsining kreativ qobiliyatlarini shakllantirishning psixologik va akmeologik xususiyatlari E.G'oziev, M.Davletshin, D.Muxamedova, S.Safaev kabi olimlar tomonidan o'rganilgan[7].

Mavzuni tadqiq qilish jarayonida pedagogik kuzatuv, qiyosiy tahlil, pedagogik monitoring, so'rovnom, test, suhbat, matematikstatistik kabi tadqiqot va tahlil usullaridan foydalanildi.

Natija va mulohazalar. Yuqori sinf o'quvchilarida kreativlik qobiliyatini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirishning muhim sharti sifatida "O'zbekiston tarixiy-madaniy yodgorliklari: kreativ o'rganish" mavzusidagi sinfdan tashqari mashg'ulotlar mualliflik dasturi jarayonning tuzilmaviy-mazmundor asosi hisoblanadi. Fikrimizcha, O'zbekistonning tarixiy-madaniy merosi – qadimiy me'moriy yodgorliklarni o'rganish jarayonida intellektual-ijodiy topshiriqlarni qo'llash, innovatsion metodlar asosida o'quvchida tarixiy-madaniy bilimlarni oshirish, ularni o'z emotsional-estetik va me'moriy-badiiy taassurotlarini intellektual-ijodiy ifodalashga yo'naltirish mashg'ulotlar samarasini belgilab beradi.

Umuman olganda, sinfdan tashqari mashg'ulotlarning aniq texnologiyasiga quyidagi talablar qo'yiladi:

o'quvchilarning emotsional-hissiy kayfiyatiga e'tibor berish; bunda ularning kreativlik qobiliyatlari va imkoniyatlaridan, ayniqsa, intellektual-ijodiy qobiliyatlaridan foydalanish;

tarixiy-madaniy bilimlarni o'rganish davomida o'quvchilarni faol intellektual-ijodiy jarayonga jalb qilish orqali ularning mos intellektual-ijodiy mahsulot ustida ishlash jarayonida o'z kreativligini rivojlantirish va o'z-o'zini takomillashtirishiga erishish;

faol o'quvchilarni alohida rag'batlantirish[2].

Demak, tadqiqotda amalga oshiriladigan pedagogik tizim quyidagilarga yo'naltiriladi:

yuqori sinf o'quvchilariga tafakkur yurtishning an'naviy sxemalaridan chetga chiqqan holda fikr yuritishga imkon yaratish, ularning qadimiy me'morchilik san'atiga oid muammoni idrok qilish, anglash orqali qo'yilgan masala va vazifalarni tez, dadil va haqqoniy tarzda hal qilishlariga erishish;

O'zbekistonning tarixiy-madaniy merosi bilan bog'liq turli o'quv va o'qishdan tashqari vaziyatlarda o'quvchilarning intellektual-ijodiy qobiliyatini faollashtirish;

o'quvchiga o'zining etarli darajada chuqur bilim va o'ziga xos fikrlashga egaligini namoyish qilish imkonini berish;

o'quvchilarda kreativlikni "his etish" va ulardan faol foydalanish: muammo va masalani chuqur his qilish, tafakkur tezligi, aniqligi, o'zgaruvchanligi va dadilligi, tafakkur qobiliyatining o'ziga xosligi, tafakkurning ijodiyligi, texnologikligi, ijodiy faoliyat konstruktivligini rivojlantirish kabilar.

Amaliyot sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilarda tarixiy-madaniy idrok qilish, topshirilgan va erkin tanlov asosida mustaqil bajariladigan intellektual-ijodiy ishlar orqali egallangan bilim, tushuncha, taassurot va tasavvurlarning ortib borishini tasdiqlaydi. Demak, ushbu mashg'ulotlar mazmuni yuqori sinf o'quvchilari shaxsida kreativlik qobiliyatini rivojlantirishda ijtimoiy-pedagogik

ahamiyatga ega. Intellektual-ijodiy faoliyat haqiqatan ham o'quvchida kreativlik qobiliyatini rivojlantirishning muayyan natijasi sifatida amalga oshadi[3]. Bunda innovatsion didaktik shart-sharoitlar muhim o'rin tutadi.

Ma'lumki, innovatsiya inglizcha "o'zgarish, yangilik kiritish" ma'nosini anglatadi. U mutlaq yangi echim va g'oyalar kiritish yo'li bilan ta'limni samarali tashkil etish yoki boshqarishga qaratiladi. Tadqiqot jarayonida innovatsion didaktik shart-sharoitlarni imkon qadar ta'minlashda ta'limning innovatsion metodlaridan keng foydalanildi. Shuningdek, zamon talablariga mutanosib innovatsion, noan'anaviy, an'anaviy metodlar hamda mualliflik texnologiyalaridan tashkil topgan qator didaktik metodlardan tizimli foydalanish mumkin.

Metodlardan tizimli foydalanishda quyidagilar ko'zda tutiladi:

o'rganilayotgan tarixiy-madaniy materialning mazmuni mashg'ulotlarning tuzilmaviy-mazmundor asosi hamda ularning o'zaro mutanosibliigi;

ilgarilovchi, murakkab yondashuvdan foydalanishning mumkinligi[4].

Innovatsion, noan'anaviy, an'anaviy metodlar hamda mualliflik texnologiyalarini qo'llashda ularning muayyan o'quv predmeti va didaktik tizim tarkibiga taalluqli ekanligi, o'quvchilar yosh xususiyatiga mosligi, ularning kreativlik qobiliyatlarini optimallashtira olishi, egallagan ijodiy ko'nikma va malakalarini takomillashtira olishi; kreativlik qobiliyatini rivojlantirishga ko'maklashishi, mashg'ulotlar mavzusi, maqsadi va mazmuniga mosligi va mutanosibliigi hisobga olinadi. Intellektual-ijodiy jarayonda reproduktiv, mahsuldor qobiliyatlarni safarbar qiladigan o'quvchilarning muammoli-qidiruv faoliyatini faollashtiradigan hamkorlik pedagogikasiga bevosita aloqador ta'lim metodlardan foydalanildi. Shuningdek, pedagogik tashkil qilish, boshqarish, pedagogik talab, to'g'rilash, nazorat va o'z-o'zini nazorat, rag'batlantirish va taqdirlash, o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini rivojlantirish kabi tarbiya metodlari ham keng qo'llanildi. O'zbekiston tarixiy-madaniy yodgorliklarini o'rganishga qaratilgan intellektual- ijodiy faoliyat jarayonida o'quvchilarga me'moriy yodgorliklarga kreativ munosabat qandayligini anglatishga yo'naltirilgan didaktik o'yinlar alohida o'rin tutadi.

Bunday didaktik o'yin turlariga quyidagilarni kiritish mumkin:

improvizatsiya, xayol, ijodiy tasavvur (xayolan o'tmishdan zamonaviylikka yoki aksincha zamonaviylikdan o'tmishga tomon sayr etish);

qadimiy rivoyat, afsona yoki bo'lib o'tgan voqea syujetlarini izlab topish va ularni jonlantirib tasavvur etish (masalan, yodgorliklarning qurilishi jarayonlarini);

O'zbekiston tarixiy-madaniy yodgorliklari bilan bevosita bog'liq bo'lgan, mazmunida ma'lum harakatlar uchraydigan hikoyalar yozish va ular asosida muloqotli, rolli, vaziyatli; musobaqa-o'yinlar tashkil etish kabilar[5].

Shuningdek, o'quvchilarning tushunchalar va lug'atlar ustida mustaqil ishlashiga alohida ahamiyat beriladi. Nazariy-amaliy mashg'ulot jarayonida Samarqand qadimiy me'morchilik san'atini kreativ o'rganish praktikumi, ijodiy topshiriqlar va o'quvchilarning intellektual-ijodiy va izografik ishlari (berilgan va ixtiyoriy) tashkil etiladi. O'quvchilarning ingliz tiliga ijodiy tarjima bo'yicha ishlarida qadimiy Samarqand yodgorliklari oldida chet ellik sayyohlari bilan uchrashuvlar o'tkazishda foydalanish mumkin bo'lgan so'zlar, iqtiboslar, fikrlar, iboralar, jumlarlar, minimatlar o'rganiladi. O'quvchilar o'z intellektual-ijodiy mahsulotini ijtimoiylashtirishga tayyorlanadi. Sinf dan tashqari mashg'ulotlarda yuqori sinf o'quvchilarida kreativlik qobiliyatini rivojlantirish jarayonida ijodiy yondashuv negizida mahsulot yaratilar va u talab etilgan kommunikativ darajada rasmiylashtirilib, ijtimoiylashtirilgan ekan, bunday intellektual-ijodiy mahsulotning o'ziga ham qator talablar qo'yiladi. Bular: mahsulotning yangiligi va o'ziga xosligi; g'oyaning dadilligi va mustaqilligi; yodgorlikning "his etilishi"; uning tarixiy-madaniy jihatdan anglab olinishi; yodgorlikning badiiy-me'moriy va estetik jihatdan o'rganilishi[6]. Sinf dan tashqari mashg'ulotlarda o'rganiladigan predmetning ma'naviy-axloqiy, estetik va badiiy qiymatini pedagogik nuqtai nazardan to'g'ri baholash uchun qadimiy me'moriy san'at yodgorliklarini tanlashga talablar ham ishlab chiqilishi zarur, shunga ko'ra, biz tomonimizdan qator talablar ishlab chiqildi. Bunda ularning milliy tarixiy-madaniy meros, umuminsoniy tarixiy-madaniy qadriyat, butun jahon merosi sifatida YuNESKO muhofazasida turgan yodgorlik hisoblanishi, me'moriy-obrazli ifodaliligi (silueti, shakli), unda tarixiylik va zamonaviylikning uyg'un bo'lishi, yodgorlikning tarixiy-siyosiy, ma'naviy-axloqiy

ahamiyati, barcha rakurslarda (foto, televidenie, kompyuter va boshqa vositalar yordamida), balanddan kuzatish imkoniyati, o'ziga jalb qilishi – voqea, hodisa, qiziqarli dalil va misollar, qiziqarli axborot, afsona hamda unutilmas me'moriy-badiiy obraz talqiniga ega bo'lishi, estetik xususiyat va emotsional ta'sir kuchiga egaligi kabilar hisobga olindi.

O'quvchilarida kreativlik qobiliyatini rivojlantirishda modulli, dasturlashtirish, klaster, insayt, "breynstormingli", "girlyanda", "virtual ekskursiya" metodi kabilar ham muhim o'rin tutadi. Bu xil metodlar qo'llanilganida ekslyuziv yangilik, tugallanmaganlik, ijodiy davom qildirish, relaksatsiya, to'satdan o'zaro interv'yu olish, kutilmagan so'rov kabi psixologik-pedagogik ta'sirdan oqilona foydalaniladi. O'zbekiston qadimiy me'morchilik yodgorliklariga (foto-kino-tele – komp'yuter vositasida) "Virtual ekskursiya" uyushtirishda quyidagi o'quv-biluv bosqichlari ketma-ketligiga rioya qilinadi.

Virtual metod asosida o'quv materialini bayon qilish jarayonida quyidagilarga e'tibor qaratiladi:

me'moriy yodgorlikning funktsiyaviy vazifasining nimalardan iborat ekanligi;

inshootning maqsadi inshoot qurilgan davrning tarixi va madaniyati;

yodgorlik tarixi haqida ma'lumot berish; yodgorlikning umumiy me'moriy, badiiy qiyofasini tavsiflash;

o'quvchilarning ushbu qadimiy me'morchilik san'atini emotsional-hissiy (ixtiyoriy) badiiy-tahliliy, algoritmlashgan, estetik (yo'nalgan) idrok qilishi;

o'quvchilarni yodgorlik milliy boylik, jahon merosi ekanligi to'g'risida mulohaza yuritishga yo'naltirish[7].

Yuqori sinfda o'quvchisining o'z intellektual-ijodiy mahsuloti ijtimoiylashuvini mustaqil baholay bilishi, unda kreativlik qobiliyati rivojlanganini belgilovchi parametrlar kreativ rivojlanishni baholashning motivatsion, nazariy-tushunchaviy, axborot-bilishga oid, nazariy-amaliy, intellektual-ijodiy, o'z-o'zini o'stirish, ijtimoiylashtirish va o'z-o'ziga baho berish kabi mezonlar bilan hamohangdir. Bunda axborotlarni topish, jamlash, ajratish, badiiy-tahliliy va ifodalovchi intellektual-ijodiy faoliyat ustuvorlik qiladi.

O'qitishning maxsus printsiplariga rioya etish hamda ta'lim jarayoniga oqilona rahbarlik qilish orqali o'qituvchi mashg'ulotning yuqori samaradorligini ta'minlaydi. O'quvchilarning guruhli va jamoaviy faoliyatini tashkil etishda ularga jamoa yutug'i va kamchiligiga umumiy daxldorlik tuyg'usini singdirish bilan ularni sotsiumga erkin kirib keta olishi, ya'ni ijtimoiylashuvini yo'lga qo'yadi.

Yuqori sinf o'quvchilarining kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish bilan aloqador bo'lgan asosiy nazariy va amaliy psixologik-pedagogik yo'nalishlar tadqiq qilingan muammoni hal etishning asosiy shart-sharoitlari belgila beradi. Jumladan, o'quvchi shaxsiga oid psixologik yosh xususiyatlari – qobiliyat, qiziqish, ehtiyoj va moyillik; intellektual-ijodiy, kreativ faoliyat; sinfdan tashqari mashg'ulotlarda yuqori sinf o'quvchisi kreativlik qobiliyatlarining rivojlanish sxemasi, modeli, tizimi, tuzilmaviy-mazmunli negizi; tarixiy-madaniy materialni intellektual-ijodiy-emotsional-hissiy idrok qilish algoritmlari (yo'l-yo'riqlar, mo'ljallar); qadimiy me'morchilik asarlarini idrok qilish-tahlil qilish, O'zbekiston tarixiy-madaniy yodgorliklariga nisbatan qadriyatli munosabat; intellektual-ijodiy ishlarda tarixiy-madaniy bilimlar, taassurot va his-tuyg'ularni aks ettirish kabilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

Mirziyoev SH. Bugun ma'rifatga e'tibor qaratish har qachongidan ham muhimdir. Elektron resurs: <https://www.gazeta.uz> Murojaat sanasi: 05.09.2019.

Karimov I.A. Yukcak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 176 b.

Мурадова Д.Д. Освоение новых знаний и умений посредством инновационных методов как стержневая основа развития креативности // Халқ таълими. – Тошкент, 2006. – №7. – 152-155 б.

5. Эстетическое воспитание обучающихся в протессе вне-учебного изучения памятников архитектуры Узбекистана: Пед. фанлари номзоди дисс. автореф. – Т., 1995. – С. 22.

6. Немов Р.С. Психология. Учебник для студентов высш. учеб. Заведений. В 2-х кн. Кн.1 – «Общие основы психологии». – М.: Владос, 1994. – 217 б., Кн.2 – «Становление личности в ранней юности». – М.: Владос, 1998. – 606 б. – 238-244 б.

7. Tilakova M.A. VIII-IX sinf o'quvchilarida sinfdan tashqari mashg'ulotlarda kreativ